

**І.В. Литвинчук, к.е.н., доц.
Р.С. Михалюк, магістрант**

Житомирський державний технологічний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ”

Досліджено та проаналізовано основні погляди вчених, пов'язані з визначенням сутності міжбюджетних відносин, бюджетного регулювання, розглянуто теоретичні засади функціонування міжбюджетних відносин в Україні.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, бюджетне регулювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У контексті активного залучення України до світових процесів глобалізації особливо актуальними є питання економічного та соціального розвитку регіонів. При цьому щороку в державі розв'язуються суперечки між центром та регіонами щодо розподілу фінансових ресурсів, хоча теоретичні аспекти міжбюджетних відносин чітко закріплені на законодавчому рівні у Бюджетному кодексі України, але проблеми пов'язані з місцевими фінансами залишаються й досі нерегульованими. Тобто на сучасному етапі вітчизняного економічного розвитку держави та її регіонів є надзвичайно важливою проблема взаємодії бюджетів, у зв'язку з чим міжбюджетні відносини займають особливе місце в системі фінансових відносин між різними рівнями влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході дослідження теми було розглянуто ряд науково-практичної літератури, наукових статей, матеріалів конференцій, періодичних видань, монографічних праць. Свою наукову діяльність питанням міжбюджетних відносин в нашій країні присвятили багато вітчизняних вчених: С.В. Слухай [18], В.І. Кравченко [10], О.О. Сунцова [19], І.О. Луніна [14], С.І. Юрій [24], О.П. Кириленко [9], І.С. Волохова [4], В.Я. Швець [23], О.М. Тищенко [20], В.М. Опарін [15] та багато інших. Вони розглядали теоретичні засади організації міжбюджетних відносин, практичні питання пов'язані з регулюванням та реформуванням міжбюджетних відносин, зарубіжний досвід у сфері міжбюджетних відносин.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних основ функціонування міжбюджетних відносин в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток незалежної демократичної держави у XXI ст. не можливий без осмислення нових явищ та процесів, що відбуваються в суспільному житті. Не останнє місце посідають зміни в бюджетній системі країни, у відносинах між бюджетами всіх рівнів, починаючи від сільського, селищного та міського, закінчуючи державним бюджетом України, в рамках постійного прагнення до самостійності місцевих бюджетів до подальшого розвитку та зміцнення місцевого самоврядування. Досвід розвинутих країн свідчить, що рівень добробуту населення зростатиме за наявності сильної місцевої влади, яка здатна вирішувати поточні проблеми населення, відстоювати інтереси мешканців окремих територій серед загальнодержавних програм та заходів. Розвиток місцевого самоврядування, заснований на розмежуванні повноважень та відповідальності між центральним та місцевими рівнями влади, є актуальним для сьогодення. Але система міжбюджетних відносин в Україні характеризується необґрунтованим перерозподілом фінансових ресурсів між рівнями бюджетів. Про це свідчить зростання дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів країни, збільшення централізованої дотаційної підтримки як економічно розвинутих, так і відсталіх регіонам. За рахунок системи міжбюджетних відносин не відбувається реалізації стратегічних та тактичних цілей та завдань, спрямованих на конвергенцію соціально-економічного стану регіонів країни та створення умов з їх ефективного розвитку, збільшенню якісних показників рівня життя населення [20, С. 28].

Що стосується вибору стратегії реформування економічної системи, зокрема моделі міжбюджетних відносин, принципове значення має те, що умови переходу до ринку істотно відрізняються від класичних, оскільки трансформація відбувається не в напрямку від вільної конкуренції до державного регулювання, а навпаки: від директивної економіки до розвитку конкуренції та запровадження вільного ціноутворення. Процеси децентралізації державних фінансів відбуваються протягом останнього десятиліття в країнах постсоціалістичного простору, зокрема в Україні [14, С. 54].

Міжбюджетні відносини протягом свого існування були темою для дискусії вчених різних країн. Виникали питання як найліпше побудувати таку модель міжбюджетних відносин, яка б вирішувала проблеми, зв'язані з бюджетами різних рівнів. Тому вкрай важливо розглянути досвід європейських вчених, а також думки українських науковців, в працях яких йдуться дискусії не тільки про реформування міжбюджетних відносин, а і про їх сутність. На основі аналізу чинного законодавства України та наукових джерел виявлено різні підходи до тлумачення поняття “міжбюджетні відносини” (табл. 1). Шляхом виділення та систематизації суттєвих ознак цього поняття необхідно визначити його правовий зміст та місце і роль в бюджетній термінології.

Розкриття терміну "міжбюджетні відносини" в різних джерелах

№ з/п	Джерело	Визначення
1	2	3
<i>Законодавчо-нормативна база</i>		
1	Бюджетний кодекс України [3]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це відносини між державою, АРК та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України
<i>Науково-практична література</i>		
2	В.Кравченко [10]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це форма взаємозв'язків та взаємозалежності між окремими рівнями місцевих бюджетів, а також між місцевим бюджетом та Державним бюджетом України, який є головним елементом міжурядових фінансових відносин
3	В.Огарін, В.Малько, С.Кондратюк [15, С. 17]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це внутрішні бюджетні потоки, які відображають перерозподіл доходів і видатків місцевих бюджетів
4	І.Луїна [14, С. 54]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це відносини між центральною і місцевою владою з розподілу повноважень, видаткових зобов'язань та дохідних джерел між бюджетами різних рівнів
5	М.Гапонюк [6, С. 103]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це форма, у якій забезпечується взаємозв'язок різних ланок у системі бюджетів, що визначається державним, територіальним та бюджетним устроями країни
6	С.Юрій [24, С. 303]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України
7	А.Ігудін [7, С. 34]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це відносини між органами влади різних рівнів із приводу розмежування на постійній (довготривалій, без вказівки строку) основі видів витрат, а також податків та інших платежів (водністю або частково), які поступають в бюджетну систему країни, нормативного розподілу регулюючих доходів на тимчасовій основі та перерозподілу коштів з бюджету одного рівня в інший
8	А.Ісмаїлов [8, С. 28]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це взаємовідносини, що виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування, а також між органами місцевого самоврядування щодо розподілу функцій, повноважень, сфер відповідальності у здійсненні видатків та формуванні доходів бюджетів
9	В.Швець [23, С. 23]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це система взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням щодо розподілу повноважень державних органів влади й органів місцевого самоврядування, а також розподілу видаткових зобов'язань і дохідних джерел між бюджетами різних рівнів

Закінчення таблиці 1

1	2	3
10	І.Волохова [4, С. 73]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це відносини між ланками бюджетної системи України, пов'язані з перерозподілом бюджетних коштів з метою збалансування обсягів видатків органів влади різних рівнів, обумовлених законодавчо наданими повноваженнями та делегованими функціями, та їх доходами
11	І.Легкоступ, [11].	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це обумовлена єдністю та узгодженістю складових бюджетної політики система організаційно-правових та фінансових відносин між органами державної влади і місцевого самоврядування різних рівнів щодо встановлення та розмежування бюджетних повноважень, фінансових ресурсів, прав, обов'язків та відповідальності в ході бюджетного процесу
12	К.Павлюк [16, С. 22]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це система міжрівневих відносин органів державної влади, місцевого самоврядування, а також між органами

		місцевого самоврядування відносно встановлення та розмежування бюджетних повноважень розподілу доходів та видатків бюджетів, взаємної відповідальності
13	О.Сунцова [19, С. 383]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це форма взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та Державним бюджетом України – головним елементом системи міжурядових фінансових відносин
14	Ю.Воробьев, І.Усков [5, С. 45]	<i>Міжбюджетні відносини</i> – це відносини, які виникають між центральною владою та органами місцевого самоврядування з приводу формування дохідних джерел, здійснення витратних повноважень та безоплатного перерозподілу бюджетних ресурсів між Державним та місцевими бюджетами

Аналіз проведеного дослідження дозволяє зробити висновок, що вчені розглядають міжбюджетні відносини досить широко, акцентуючи увагу на всіх його ознаках, тим самим оцінюючи роль усіх істотних складових цього поняття. Вчені-економісти узагальнили всі специфічні ознаки і складові елементи, розглянули їх комплексно, у взаємозв'язку та обумовленості. Лише деякі не приділяють уваги досить важливим ознакам даного поняття. Так, наприклад, В.Опарін зазначає, що міжбюджетні відносини – це внутрішні бюджетні потоки між місцевими бюджетами, не враховуючи відносин між Державним бюджетом та місцевими. Взагалі, за своєю суттю, поняття “міжбюджетні відносини” має двосторонній зміст: з одного боку – це система розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи держави з метою збалансування диспропорцій в соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, з другого – це відносини між органами державної влади та органами місцевого самоврядування відносно розподілу повноважень, функцій, обов'язків та відповідальності щодо виконання державного бюджету України.

Західні ж представники економічної науки здебільшого використовують не термін “міжбюджетні відносини”, а поняття “внутрішні міжурядові фінансові відносини”, або “міжрівневі фінансові зв'язки”. На їхню думку, вони найточніше виражають суб'єктивно-об'єктивний аспект досліджуваних взаємних контактів. До того ж ці відносини виникають і функціонують у системі державного управління по вертикалі, а вихідні передумови регламентують обсяги функціональних обов'язків і завдань кожного з рівнів публічної влади. Взаємодію та співпрацю між ними здійснюють на партнерських засадах з огляду на фінансові можливості кожного з регіональних утворень [1, С. 24].

Слід зазначити, що остаточного визначення терміну міжбюджетних відносин серед різноманітних досліджень українських вчених немає. Досить часто вживається термін “бюджетне регулювання”. При цьому майже неможливо знайти наукових обґрунтувань вибору того чи іншого терміна. Дослідження теоретичних засад систем регулювання міжбюджетних відносин повинно ґрунтуватися насамперед на понятійно-категоріальному апараті. Аналіз літературних джерел дає змогу зробити висновок, що у вітчизняній економічній думці немає єдиної точки зору щодо сутності поняття “бюджетне регулювання” (табл. 2).

Таблиця 2

Розкриття терміна “бюджетне регулювання” в літературних джерелах

№ з/п	Джерело	Визначення
1	І.Лук'яненко [13, С. 11]	<i>Бюджетне регулювання</i> полягає у виділенні коштів згідно з нормативами загальнодержавних податків нижчим бюджетам для збалансування видатків, у яких відображається реальна потреба в коштах господарств та соціально-культурної сфери областей, міст, районів тощо
2	І.Чугунов [22, С. 3]	<i>Бюджетне регулювання</i> виявляється в розробці основних напрямів формування і використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством
3	К.Павлюк [16, С. 342]	<i>Бюджетне регулювання</i> – це система взаємозв'язаних методів, способів, правових норм формування, розподілу бюджетних ресурсів з метою збалансування інтересів суспільства і громадян у процесі економічного і соціального розвитку
4	М.Гапонюк [6, С. 96]	<i>Бюджетне регулювання</i> – це процес перерозподілу коштів між бюджетами, що полягає в передаванні частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування останніх
5	О.Кириленко [9, С. 253]	<i>Бюджетне регулювання</i> – надання коштів із Державного бюджету України до місцевих бюджетів (республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів областей, міст Києва і Севастополя) з метою збалансування

		доходів і видатків кожного бюджету
6	Т.Бондарук [2, С. 228]	<i>Бюджетне регулювання</i> – це процес збалансування доходів і видатків бюджетів різних рівнів, які входять в бюджетну систему по вертикалі і горизонталі
7	Ю.Пасічник [17, С. 390]	<i>Бюджетне регулювання</i> визначається як складова бюджетного планування, яка регламентує міжбюджетні потоки від нижчого рівня бюджетної системи до вищих і навпаки

Бюджетне регулювання передбачає збалансування нижчих бюджетів (до мінімального рівня) за допомогою розподілу коштів між бюджетами у формі нормативних відрахувань від регулюючих податків, виділення трансфертів, дотацій, субвенцій та іншої фінансової допомоги. Саме в процесі бюджетного регулювання виникають міжбюджетні відносини. Проте міжбюджетні відносини не обмежуються бюджетним регулюванням. Бюджетне регулювання безпосередньо впливає на обґрунтований і пропорційний розподіл фінансових ресурсів між рівнями бюджетів, сприяє проведенню ефективного вирівнювання дохідних і видаткових можливостей місцевих органів влади, обумовлене дією соціально-економічних і природних чинників і умов. Через систему бюджетного регулювання здійснюється збільшення податкового потенціалу територій, відбувається розподіл цільової та нецільової державної фінансової допомоги. Бюджетне регулювання перешкоджає неефективному розподілу обмежених бюджетних коштів, сприяє задоволенню мінімальних соціальних потреб населення на місцевому рівні.

Висновки. Таким чином, аналіз різних точок зору щодо значення і ролі бюджетного регулювання в системі міжбюджетних відносин дозволило передбачити, що бюджетне регулювання – поняття вужче, ніж міжбюджетні відносини. Бюджетне регулювання необхідно розглядати як систему взаємозв'язаних методів, способів, правових норм формування, розподілу, перерозподілу бюджетних ресурсів для збалансування інтересів суспільства і громадян. У подальших дослідженнях розглянемо характеристику видів та методів розподілу міжбюджетних трансфертів та зарубіжний досвід міжбюджетних відносин.

Список використаної літератури:

1. *Бабій Н.В.* Стан і проблеми міжбюджетних відносин в Україні / *Н.В. Бабій.* – К. : Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4. – С. 23.
2. *Бондарук Т.Г.* Щодо визначення місцевого самоврядування / *Т.Г. Бондарук* // Економіст. – 2006. – № 6. – 44 с.
3. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.
4. *Волохова І.С.* Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / *І.С. Волохова.* – Одеса : Атлант, 2010. – 234 с.
5. *Вороб'єв Ю.Н.* Межбюджетные отношения в Украине / *Ю.Н. Вороб'єв, И.В. Усков.* – Симферополь : Ариал, 2010. – 276 с.
6. *Гапонюк М.А.* Місцеві фінанси : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / *М.А. Гапонюк, В.П. Яцюта, А.С. Бураченко, А.А. Славкова.* – К. : КНЕУ, 2002.
7. *Игудин А.Г.* Межбюджетные отношения и реформа местного самоуправления / *А.Г. Игудин* // Финансы. – 2006. – № 7. – С. 34.
8. *Ісмаїлов А.Б.* Міжбюджетні відносини та напрями їх удосконалення / *А.Б. Ісмаїлов* // Фінанси України. – 2004. – № 6. – 27 с.
9. *Кириленко О.П.* Місцеві фінанси : підручник / за ред. *О.П. Кириленко.* – К. : Знання, 2006. – 677 с.
10. *Кравченко В.І.* Місцеві фінанси України / *В.І. Кравченко.* – К. : Знання, КОО, 1999. – 487 с.
11. *Легкоступ І.І.* Стан та проблематика міжбюджетних відносин в Україні / *І.І. Легкоступ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arg.chnu.edu.ua/jspui/simplesearch>.
12. *Лилик О.* Поняття та сутність міжбюджетних відносин / *О.Лилик* // Наукові праці НДФІ : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НДФІ, 2008. – № 1 (16). – С. 13–22.
13. *Лук'яненко І.* Системне моделювання показників бюджетної системи України. Принципи та інструменти : монографія / *І.Лук'яненко.* – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. – 541 с.
14. *Луніна І.О.* Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / *І.О. Луніна.* – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.
15. *Опарін В.М.* Бюджетна система : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / *В.М. Опарін, В.І. Малько, С.Я. Кондратюк.* – К. : КНЕУ, 2000. – 17 с.
16. *Павлюк К.В.* Місцеві бюджети і міжбюджетні відносини / *К.В. Павлюк* // Фінанси України. – 1996. – № 6. – С. 24.
17. *Пасічник Ю.В.* Бюджетна система : навч. посіб. / *Ю.В. Пасічник.* – К. : Знання-Прес, 2006. – 607 с.
18. *Слухай С.* Міжбюджетні трансферти у постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій : монографія / *С.Слухай.* – К. : АртЕк, 2002. – 288 с.
19. *Сунцова О.О.* Місцеві фінанси : навч. посіб. / *О.О. Сунцова.* – К. : ЦНЛ, 2005. – 383 с.

20. Тищенко О.М. Термінологічна сутність поняття “міжбюджетні відносини” / О.М. Тищенко, Н.Ю. Тимушева // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – 30 с.
21. Усков І.В. Бюджетне регулювання в умовах розвитку системи місцевих фінансів / І.В. Усков // Економіка і управління. – 2012. – № 3. – 63 с.
22. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку : автореф. дис. ... д-р економ. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / І.Я. Чугунов. – К. : НАН України. Ін-т екон. прогнозування, 2003. – 37 с.
23. Швець В.Я. Концептуальні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних відносин / В.Я. Швець // Фінанси України. – 2005. – № 3. – 23 с.
24. Юрій С.І. Казначейська система : підручник / С.І. Юрій, В.І. Стоян, М.Й. Мац. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 590 с.

ЛИТВИНЧУК Ірина Вікторівна – доцент кафедри фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- гроші і кредит
- банківський менеджмент
- місцеві фінанси.

МИХАЛЮК Рита Сергіївна – магістрант кафедри фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- теоретичні та практичні аспекти фінансового вирівнювання місцевих бюджетів.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013